

Hangos és hangtalan nyelv — ipari zajban

A népnyelv kutatása, az intenzív nyelvjárási gyűjtőmunka szűken számítva is immár évszázados múltira tekint vissza. Am a városi munkásság, az ipari dolgozók nyelvhasználatát (nem a szakmai, műszaki nyelvet!) nemigen vizsgálták a szakemberek — legalábbis szervezett formában nem. Mit mondhat tehát a nyelvész, ha a városok, gyárak, külvárosi utcák beszélt nyelveinek mai állapotáról, sajátosságairól kérdezik? Felelőssége tudatában csak azt válaszolhatja: adjanak neki anyagi támogatást, hogy a témát valamelyik üzemben vagy különböző gyárakban a helyszínen tanulmányozhassa. Mert enélkül csupán általános, felszínes megjegyzésekre szorítkozhatik — felhasználva esetleg a mozgalmi zsargonnal vagy az argóval kapcsolatos, szórványos kutatások eredményeit. Szerencsére ezúttal maga az írás műfaja is fölment annak a nehéz feladatnak a teljesítése alól, hogy térben-időben körülhatárolt, adatszzerűen pontos képet adjak a gyári munkásság nyelvhasználatának jellegzetességeiről. Inkább csak arra adna lehetőséget, hogy elméleti vonatkozású, általános megállapításokat tegyek azzal kapcsolatban: mi a helye az ipari környezetben élő és dolgozó emberek nyelvhasználatának a nyelv többi változatai között, mi különbözteti meg a többé-kevésbé egységes „melós“-nyelvet — mint elméleti kategóriát — a nyelvjárásoktól, és mennyire lehet argónak vagy argotikusnak nevezni nyelvünknek ezt a réteget. Mint látható, ez a kérdéssel teljesen a hagyományos nyelvészet szempontjait követné, legfeljebb itt-ott kiegészítve a fellendülőben levő nyelvészociológia szempontjaival és eszközeivel. Éppen csak felvillantva az ilyenyszerű vizsgálódás lehetséges következtetéseit, valószínűleg az alábbi megállapításokhoz jutnánk:

A tájszólásoktól, nyelvjárásoktól eltérően ebbe a nyelvi közegbe az ember nem beleszületik, hanem több-kevesebb idő eltelte után megválasztja, beleilleszkedik. Míg a nyelvjárásban a társadalmi és nyelvi környezet hatása egyirányú, szinte kizárólagos (legalábbis a múltban), azaz: szűkebb és tágabb körben egyaránt meghatározza az egyén nyelvhasználatát, addig az ipari „zsargon“, az argó, a „szleng“ vagy akárhogy nevezzük, csupán a társadalmi környezet kisebb részlegének hatása alatt keletkezik, alakul, esetleg virágzik. Arról van szó ugyanis, hogy egyrészt: az ifjúság többsége csupán üzemi elhelyezkedése után ismeri meg és kezdi használni az „öreg motorosok“ nyelvet, másrészt: családjához vagy külső társaságához visszatérve ezt a beszédmódot esetleg munkaruhájával együtt „leveti“. Továbbá lényeges különbség a nyelvjárásokkal szemben, hogy ezek a beszédbeli jellegzetességek csupán a nyelv egyetlen részlegét, a szó- és szóláskincset érintik, nem pedig a beszéd

hangtani és alaktani arculatát. Hogy elsősorban a nyelvnek e legmozgékonyabb rétege, a szókincs szintjén lehet megragadni a munkás-argó jellegzetességeit, az ismét igen fontos szempont. Ez tudniillik az oka annak, hogy lehetetlen az ipari munkásság familiáris nyelvét önálló változatként elkülöníteni, annyira keverednek benne a valóban gyári környezethez kötött elemek a „klasszikus“ zsargon- és argó-jelenségekkel. Mert kétségtelen, hogy a lóvé, dohány, góré, surmó — argó eredetű. De az is, hogy a behúzza a csöbe, elkapja a gépszíj, fel van túrázva, nyomja a sódert — munkáskörnyezetben keletkezett és vált argóvá. S ha vannak is újabbban létrejött, belső keletkezésű elemek — fizu, prémcsi stb. —, a munkások szóhasználatának a műszaki nyelven kívül fő forrása ma is a zsargon és a diáknyelv a maga sokszor ötletes és szépírói tollra kíváncsozó, de legnagyobb részében nyelvészirútkító, igénytelen — hapsi, csaj, kiborul, fel van dobva stb. — szótárával. Befogadásának, elsajáttatásának oka igen sokszor az anyanyelvi műveletlenség, a kevertnyelvűség. E negatívumok mellett van azonban a gyári munkásság argotikus nyelvének egy igen jelentős pozitívuma is: a közösségi együvé tartozás tudatát fejezi ki és erősíti, ami abban is megnyilvánul, hogy kifelé, a „brancs“-ba nem tartozók felé nemigen szolgál az érintkezés eszközéül.

Hagyományos nyelvész-szemmel, felületes ismeretek birtokában körülbelül a fentieket lehetett csak megkockáztatni. Lenne azonban egy másféle nézőpont is, igaz ugyan, hogy előzetes kutatások hiányában egyelőre ez is csak hipotéziseket enged meg: az ipari termelés gesztusnyelvének szemiotikai vizsgálata. Olyan környezetben, ahol gépzúgás vagy nagy hallótávolság miatt a nyelvi kódolású „üzenet“ számára nincs biztosítva a megfelelő akusztikai „csatorna“, természetszerűen kialakul egy másféle kód, olyan jelrendszer, amelynek kutatása a szemiotikával is foglalkozó nyelvész-szakember számára izgalmas kutatási téma lehet. Íme, egy idézet-montázs (a Fotóművészet című lapból) a probléma kapcsán:

„A jelek az emberi társadalom termékei és a jeleket a közvetlen, mindennapi társadalmi gyakorlat teszi igazán jelekké. A közös emberi munka is csak a kölcsönösen érthető, elfogadott jelek segítségével lehetséges. A jelek »anyaga« elsősorban... a nyelv, a beszélt nyelv, de sok esetben bizonyos tartalmak kifejezésére igénybe veszünk más lehetőségeket is. Így például a mozgásokat, gesztusokat, a mimikát, képeket, tárgyakat, sőt a távolságtartás kulturálisan kialakított mintáit is.“ (Hoppál Mihály)

„Mozgásunkkal bonyolult összefüggéseket tudunk kifejezni. A test különböző helyváltoztatásával nyelvezetet tolmácsol. A mozdulatok közléseket továbbítanak... A szemiológiai kutatás megállapította, hogy a mozdulat a legtöbb esetben nem egy szóval, még kevésbé egy morfémmal, hanem egy egész mondattal ér fel, amely mindig a jelenre vonatkozik.“ (Szilágyi Gábor)

Nos, a darukezelők, gépjárművezetők, s ki tudja hány szakma gesztusnyelvének kutatása az előbbieik alapján teljesen létjogosult, s beilleszthető a kinézisbe, annak a tudományágnak a hatókörébe, amely a mozgás szemiológiájának, a hangtalan nyelvnek a tanulmányozására született.

Cs. Gyimesi Éva